

QORAMOLCHILIKDA NASILCHILIK ISHLARI VA SELEKTSION TADBIRLARNI AMALGA OSHIRISH

*Ilmiy rahbar: Tleubaeva Zaynab,
Bakalavr: Duysenbaeva Shaxnoza
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti Nukus filiali*

Annotatsiya: Mazkur maqolada naslchilik ishining nazariy asoslari-qishloq xo`jalik hayvonlarini urchitish hisoblanadi-mavjud zotlarni yaxshilash va yangi zotlari, tiplari, krosslari va duragaylari o`rganilib chiqilgan.

Kalit so`zlar: Naslchilik, urchitish, sut, go`sht, seleksiya, irsiylanish, nasilga o`tish, inbriding, autbriding.

Qoramolchilikda naslchilik ishining keng ma`nosi-bu hayvonlarni tanlash va saralashda ta`mirlovchi yosh mollarni yo`naltirilgan parvarishlash, hayvonlarning nasldorlik va mahsuldorlik sifatlarini yaxshilash, naslchilik zaxiralaridan oqilona foydalanishdagi tashkiliy-zootexnikaviy tadbirlar tizimidir. Rivojlangan davlatlar tajribasi. Qoramolchiligi rivojlangan mamlakatlarda (Isroil, AQSh, Gollandiya va hokazo) sutdor zotli sigirlardan o`rtacha 8000-12000 kg sut sog`ib olinmoqda. Ixtisoslashgan go`shtdor zotli mollarni jadal parvarishlashda kunlik tirik massa o`shishi 1200-1300 grammdan va so`yim chiqimi 60-65 foizga to`g`ri kelmoqda. etakchi mamlakatlar sutdor qoramolchiligidagi genetik taraqqiyot uchta omillar ta`sirida kechmoqda: zamonaviy seleksiya usullari, ratsional oziqlantirish, sog`ishning yangi texnologiyalari. Sutdor qoramolchilikning dunyoviy genofondi bo`yicha maslaxat va takliflar berish vazifasini Interbull (Interbull) tashkiloti (Shvetsiyaning Upsal shahrida joylashgan) bajarmoqda. Har bir rivojlangan G`arbiy mamlakatlarda milliy dasturlarni shakllantirishda ma`lumotlar to`plash va ularni ishlash, bajarilishini nazorat qilish va umuman ushbu davlatlar sut yo`nalishidagi qoramollar populyatsiyasi genofondini takomillashtirish bo`yicha markazlar tashkil qilingan. Buyukbritaniyada ADS, Germaniyada VDS, Isroilda ICBA, AQShda ADSA va Kanadada naslli mollarni hisobga olish assatsiyasi va korporatsiyalari faoliyat ko`rsatmoqda.

Naslchilik ishida ilg`or usullarni qo`llash

Rivojlangan davlatlarda mollarning nasldorlik qiymatini baholashda BLUP (Best Licner Unblased Prediction) uslubi qo`llanilmoqda. Har bir molning nasldorlik indeksi, ularning sut sog`imi, yog` va oqsil miqdorlari hamda sut yog`i va sut oqsili aniqlanadi. Har bir belgilar nasldorlik indeksi qiymati bilan birgalikda ularning umumiy nasldorlik indeksi qiymati hisoblab chiqariladi. Dunyo tajribasida sutdor qoramolchilikda sut

tarkibida oqsil miqdorini ko'tarish, sigirlarni xo'jalikda foydalanish muddatini uzaytirish, go'shtdor qoramolchilikda oзуqalar konversiyasiga (samarali o'zlashtirish) katta e'tibor berilmoqda.

Sof zotli urchitish

Bir zotga mansub bo'lgan hayvonlarni juftlashtirish. Olingan avlodlar sof zotli hisoblanadi. Asosiy vazifasi-zotning sifatini saqlash va takomillashtirishdir. Biologik xususiyati - mollarning irsiyatligini saqlash va uni kuchaytirishdir.

Sof zotli urchitishda mollarning monozigotaligi oshib boradi, tipi, mahsuldorligi va irsiy xususiyatlari bir-biriga xos bo'lgan mollar olinadi.

Sof zotli urchitish samaradorligi, seleksiya ishlarini yo'naltirishga, mollarning individual va zot xususiyatlarini yaxshilashga mashxur buqalar, tizim va oilalarning sifatiga, zotdagi genetik o'zgaruvchanlikga va sof zotli mollarning soniga bog'liq. Yosh mollarni parvarishlash, etuk mollarni oziqlantirish va saqlash sharoitlari muhim ahamiyatga ega.

Ushbu usul qora-ola, golshtin, shvits, gereford, sharole va hokazo klassik zotlarda keng qo'llaniladi.

Sof zotli urchitishda ikki xil juftlashtirish: -qarindoshlikda bo'lmagan (autbriding) va qarindoshlikda (inbriding)gi usul qo'llaniladi.

Autbriding (getrogen) juftlashtirish:-tizimlararo krossida, "qonni yangilash", podani sog'lomlashtirish, xayotchanligini oshirishda qo'llaniladi.

Inbriding-(gomogen) juftlashtirish:-mashxur nasldor mollarning irsiyatlik xususiyatlarini avlodlarga o'ikazishda qo'llaniladi.

Inbridingdan tartibsiz foydalanish qator noxush holatlarga olib kelishi mumkin. Olingan avlodlarda mahsuldorlik, urchish-ko'payish va xayotchanligi pasayib konstittsiyasi noziklashib boradi.

Uning zararli ta'siri-inbrid depressiyasi yoki inbrid degeneratsiyasi deb yuritiladi. Inbrid mollarda gomozigotalik kuchayib ketadi.

Qoramolchilik inbridingida 40 dan ortiq gomozigotalik qaytish: majruxlik va karotip anomaliksi (irsiy brak) uchraydi.

Sigirlarni urchish va buzoq berish xususiyatlariga salbiy ta'sir etuvchi 23 ta tug'ma nuqsonlar (defektlar) aniqlangan.

Keng miqyosli seleksiya usulida "yaxshilovchi" buqalardan keng foydalanishda. Ular naslida defektlarning yo'qligi nazoratga olinishi kerak. Aks xolda defektli buqalar nasl chorvachikka katta iqtisodiy zarar keltiradi. Keyingi vaqtda genetik anamaliya: BLAD (Boiline Leukocyte Adhesion Deficiency), leykotsitlar adgeziyasi va CVM (Complex Vertebral Malformatton) umirtqaning kompleks majruxligi. Ushbular retsessiv tipdagi irsiyatlikka ega, tseteroziylik holatida namoyon bo'ladi.

Tizim va oilalar bo`yicha urchitish

Naslchilik zavodi va naslchilik xo`jaliklarida tizim va oilalar bo`yicha urchitish muxim ahamiyatga ega.

Qoramolchilikda tizimlar bo`yicha urchitish birinchi bor XVIII asrning ikkinchi yarmida Angliyada R.Bekvel tomonidan langorn molida, shuningdek aka-uka Kolinglar va T.Betsonlar tomonidan shotgorn zotida qo`llanilgan.

Tizim-geneologik, zavod va qarindoshlik guruhlariga bo`linadi.

Gneologik tizim-qiymatli buqadan bir necha avlodlargacha olingan mollar ular faqat kelib chiqishi bo`yicha bir buqaga urug`doshlikda bo`ladi. Geneologik tizim ko`pincha **formal** deb yuritiladi.

Zavod tizimi-bu mashxur avlod boshchisidan tarqalgan, barchasiga xarakterli bo`lgan mahsuldorlik sifati va boshqa xususiyatlari bilan unga mos keladigan, tanlash va saralash asosida takomillashib boradigan hamda ushbu xususiyatlarini avlodga o`tkazish qobliyatiga ega bo`lgan mollar guruhidir. Ular mahsus naslchilik-selektsiya rejasi va tinimsiz takomillashtirish asosida shakllanadi.

Qarindoshlik guruhi-bu ayrim buqalar avlodi bo`lib, o`zining tipi va nasldorlik sifati bo`yicha ajralib turadi. Tegishli selektsiya ishlarini yo`naltirish bilan qarindoshlik guruhini zavod tizimiga ko`tarish mumkin.

Tizim ichida saralashda turli darajadagi inbridinglar qo`llaniladi. Eng maqbul o`rta me`yoriy (III-III, III-IV) inbriding hisoblanadi.

Xulosa

Qoramolchilik qishloq xo`jaligining eng muhim sohasi xisoblanadi. Shu bois qoramolchilikda nasilchilik ishini to`g`ri tashkil etish natijasida xalq talabidagi arzon va yuqori sifatli go`sht-sut maxsulotlarini ko`paytirish va nasilli qoramollar bosh sonini oshirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Nosirov U.N., Qoramolchilik "O`zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent, 2001.
- 2.To`raqulov Z.T., Abdirasulov A., Ibragimov Yu. "Qoramolchilikdan amaliy mashg`ulotlar" Samarqand, 1996.
3. Amirov Sh.Q. Qoramolchilik fanidan mustaqil ishlarni bajarishga oid uslubiy ko`rsatma. Samarqand , 2011.